

АНОТАЦІЯ

Кемінь У. В. Категорія емотивності та мовні засоби її експлікації в художньому дискурсі Марії Матіос. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності – 035 Філологія. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

У дисертації досліджено категорію емотивності як присутній складник різнорівневих мовних засобів, що створюють емоційно-оцінну парадигму художнього дискурсу Марії Матіос.

Актуальність теми дисертації зумовлена потребою комплексного аналізу категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос, мовотворчість якої слугує багатим матеріалом для вивчення широкого спектру людських емоцій та почуттів, для дослідження стилістично довершених дискурсивно-жанрових форм української мови. Сучасне мовознавство потребує нового витлумачення категорії емотивності з огляду на ідіолект письменниці з його комунікативними інтенціями та різнорівневими мовними засобами вербалізації авторського задуму.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ній *уперше* в українському мовознавстві здійснено ґрунтований аналіз різнорівневих мовних засобів, що реалізують категорію емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос; схарактеризовано екстралінгвальні чинники письменницького ідіолекту; визначено лексико-фразеологічний рівень як домінуючий у реалізації емоційно-оцінних інтенцій мовця; на широкому мовному матеріалі представлено граматичні засоби, що слугують ефективними маркерами для передавання емоційних реєстрів у письменницькому ідіолекті. *Новим* у роботі є системний аналіз категорії емотивності в аспекті окреслення експресивно виражальних потенцій синтаксичних одиниць у прозовому дискурсі Марії Матіос, у ракурсі визначення присутньої ролі авторської пунктуації у створенні емоційності мовного світу письменниці.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації; сформульовано мету та

відповідні завдання; визначено предмет, об'єкт, методи та прийоми дослідження; описано джерельну базу дисертації; окреслено наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи; представлено особистий внесок дисертантки; зазначено інформацію про кількість публікацій, апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг праці.

У першому розділі «Теоретичні засади вивчення категорії емотивності в контексті ідіолекту письменника» визначено місце категорії емотивності у практиці мовознавчих студій; окреслено термінообшир низки дотичних понять, зокрема з'ясовано, що *емоційність* – це психологічна категорія, яка відображає психічний стан людини; *емотивність* – лінгвістична категорія, що її реалізують різнорівневі мовні засоби в художньому тексті; *оцінка* – прагмалінгвістична категорійна величина, що відбиває світосприйняття людини в аспекті «добре / погане»; *експресивність* – категорія, що інтенсифікує виразність та образність мовлення, підсилює сугестивність висловлення.

У дисертації акцентовано увагу на тісному зв'язку емоційно детермінованих мовних засобів з індивідуально-авторською манерою письма Марії Матіос. Ідіолект письменниці – це чітка система різнорівневих мовних одиниць, що оприявнюють почерк письменниці, передають регіональний колорит мовлення, адекватно втілюють авторську інтенцію.

Другий розділ «Лексико-фразеологічні маркери вербалізації емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос» присвячено аналізу лексико-фразеологічних маркерів категорії емотивності в мовотворчості письменниці; представлено класифікаційну схему емоцій за типологічними регістрами позитивного / негативного спектру в художніх текстах авторки. Йдеться про: емоції, пов'язані з позитивними явищами, подіями, спогадами; емоції, пов'язані з негативними явищами, подіями, спогадами; емоції, пов'язані із конструктивними чи деструктивними вчинками людини; емоції, пов'язані з самооцінкою людини; емоції, пов'язані зі стереотипами української етноспільноти. Виокремлено емоційно-оцінну лексику, до якої належать: 1) лексеми, що позначають певні почуття і містять емоційний елемент у прямому значенні (*радість, страх, лють,*

гнів); 2) лексеми як вербалізатори несхвальної оцінки та негативного ставлення до адресата мовлення (*брехун, нахаба*); 3) лексеми, що містять чітку вказівку на якусь ваду співрозмовника, виражають якісну оцінку предметів, явищ дійсності, осіб, стану та почуттів персонажа (*дурень, причмелена*); 4) метафорично-образні лексеми, що репрезентують негативну оцінку адресата в метафоризований спосіб із відносною експресивністю (*двоногі пси, підпарканна гадина*); 5) інвективна лексика, яка вияскравлює широкий спектр негативних емоцій, увиразнює емоціогенність побутових моделей людської комунікації (*сука, курвега*); 6) лексеми-оптативи, що слугують лінгвоментальними формами українців та оприявнюють сугестивну функцію української мови (*Щастя-здоров'я! Боже помагай!*).

На багатому фактичному матеріалі проаналізовано фразеологічні одиниці на позначення емоційних станів персонажів, представлених двома емоційно-оцінними регістрами негативного (страх, жах, неспокій, тривога, мука, страждання, відчай, безвихідь, горе, печаль, презирство, зневага, гнів, лють, сором, стид) та позитивного спектру (втіха, радість, захоплення, захват, любов, пристрасть). За нашими спостереженнями, регістри негативного спрямування превають у дискурсі Марії Матіос, що зумовлено прагненням авторки природно відтворити уснорозмовний дискурс, процес безпосереднього спілкування комунікантів.

У процесі аналізу діалектизмів як засобів увиразнення психоемоційного стану мовця виокремлено низку тематичних груп, що виражають емоції персонажів; експресивно насажені номінації осіб; номінації частин тіла людини, речей, дій, явищ, які мають забарвлення зневажливості; номінації ознак, властивостей та характеристик особи. Діалектна лексика у художньому дискурсі письменниці слугує важливим засобом творення психоемоційного стану мовця, вияскравленням емотивних та оцінних компонентів тексту.

У третьому розділі «Морфологічні аспекти аналізу категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос» проаналізовано морфологічні маркери, які виражають людські емоції, репрезентують суб'єктивність та експресивність

мовлення. До таких засобів належать іменники, у структурі яких наявні спеціальні афікси, зокрема зменшено-пестливі суфікси, що реалізують семантику позитивного емоційно-оцінного плану і передають значення зменшеності (*дідик, вдовичка, гадюченя*); збільшувально-згрубілі суфікси, що передають семантику негативного емоційно-оцінного плану і вербалізують значення згрубілості (*дівчинище, дідуган*). Зафіксовано, що ефективним засобом увиразнення інтенцій мовця слугують іменники – назви людей, що містять у структурі слова образний компонент значення (*ластів'ятко, зозулька*). Авторка застосовує суфікси у звертаннях та власних іменах, таким чином відтворює прихильне ставлення персонажів до адресата мовлення (*Гафійко-любко, кумко-душко*). Високий рівень експресивності передають суфіксів, які за своєю природною валентністю виражають зовсім інший змістовий план (*трунвоча, воріженьки*).

Дослідження мовотворчості Марії Матіос показало, що емотивні одиниці, виражені прикметниками, переважають, оскільки саме ця частина мови не тільки називає, а й виражає позитивну або негативну оцінку, увиразнює діапазон різноспрямованих емоцій. Отож прикметники репрезентують емоційно-оцінні регістри позитивного (здивування, радість, щастя, задоволення) та негативного (страх, неспокій, тривога, відчай, смуток, горе, гнів, обурення, докір, огида, сором) спектру. Спостережено, що в мовотворчості Марії Матіос превалюють емотивні одиниці, що відображають колірну гаму, містять метафоричні ознаки зображального характеру (*чорна помста, червоні іскри, біла, як туман*). Відзначаються своєю оригінальністю та емоційною образністю ті прикметники, що вжиті в переносному значенні (*тугий клубок, гострий нестерпний ніж*).

До емотивних дієслів уналежнюємо: 1) дієслова, що експлікують зовнішній вияв емоцій (*хлипати, шморгати, фиркати*); 2) дієслова, які передають емотивне ставлення людини й описують характер поведінки з кимось (*плюнув би в очі, умертвляв черкеса*); 3) дієслова, які позначають емоційний стан, зображають психічне самопочуття об'єкта (*лютити, тішитися*); 4) дієслова, що відображають психічні стани і потребують певних зусиль (*дуже побивалася*); 5) дієслова, що позначають поведінку особи, яка вимагає певних дій і вчинків (*тремтіла по-*

злодійськи). Посутнім компонентом конотації в дієсловах є метафора, яка передає емоцію та оцінку, сприяє появі експресії та стилістично збагачує контекст (*всунулися в гори, серце штормить*). Уміле використання письменницею нечленованих комунікатів, що виражені вигуками й частками, дає змогу мовцеві адекватно репрезентувати свої інтенції, зреалізувати емоційність мовлення.

У четвертому розділі «Синтаксичні засоби увиразнення категорії емотивності у художньому дискурсі Марії Матіос» репрезентовано емоційно-експресивний потенціал питальних речень, за допомогою яких авторка всебічно передає світ людських емоцій, зокрема реєстри негативного спрямування гніву, обурення, докору; обстежено емотивну семантику перепитів, що увиразнюють емоцію здивування, горя, страху.

З опертям на багатий ілюстративний матеріал проаналізовано окличні речення, які створюють яскраву емоційність текстової комунікації, передають широкий спектр суб'єктно і об'єктно зорієнтованих емоцій людини; активізують увагу адресата, слугують маркерами конфліктності, виконують прагматичну функцію, реалізуючи негативні емоції роздратування, гніву, страху.

На нашу думку, незавершені конструкції як обірвані, недомовлені, усічені комунікати допомагають передати психоемоційні стани розгубленості та тривоги, відіграють важливу роль у створенні конфліктної комунікації, увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів, вербалізують емоції обурення, докору, гніву.

Категорію емотивності сповна виражають індивідуально-авторські розділові знаки, які природно передають емоційно наснажений мовний світ Марії Матіос. Яскраво виражений емоційно-оцінний потенціал розділових знаків (графічна деструкція, поєднання кількох розділових знаків) формує додаткове тло художнього тексту, увиразнює синтаксичний почерк письменниці.

На багатому ілюстративному матеріалі встановлено співвідношення позитивних та негативних емоцій, виражених різнорівневими мовними одиницями лексико-фразеологічного, морфологічного, синтаксичного рівнів, що виформовують емоційно-оцінні реєстри позитивного плану від 10% до 51%:

цікавість (10%), задоволення (15%), здивування (34%), радість (43%), щастя (51%); та емоційно-оцінні реєстри негативного плану від 42% до 100%: горе (42%), відраза (38%); страх (70%), зневага (68%), гнів (100 %). Такий дисбаланс, на нашу думку, зумовлений індивідуально-авторським сприйняттям світу самої письменниці, екстралінгвальними складниками мовної особистості, характером і темпераментом мовців-персонажів, прагненням авторки яскраво і правдиво відтворити реалії людського буття.

У висновках узагальнено основні результати дослідження функційних параметрів категорії емотивності та мовних засобів її експлікації в художньому дискурсі Марії Матіос, окреслено перспективи наукових спостережень мовотворчості письменниці в ракурсі жанрів та інтенційності, комунікативних стратегій і тактик художнього мовлення, стилістичного потенціалу різнорівневих мовних одиниць, що створюють упізнаваність почерку й ідіостилю неперевершеної української письменниці XXI століття – Марії Матіос.

Ключові слова: емотивність, емоційність, емоція, позитивна / негативна оцінка, ідіостиль, комунікативна інтенція, індивідуальна мовна картина світу, лексичні маркери, буковинська говірка, діалектизми, фразеологізми, морфологічний рівень, експресивний синтаксис, художній дискурс, Марія Матіос.

ABSTRACT

Kemin U. The category of emotivity and linguistics tools in its explication in the artistic discourse of Maria Matios. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of higher education of the Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 Humanities in the specialty – 035 Philology. – Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych, Chernivtsi, 2023.

The dissertation studies comprehensively the category of emotionality as an essential component of multilevel linguistic means, creating the emotional and evaluative paradigm of Maria Matios artistic discourse.

The relevance of the dissertation's topic is realised due to the need for a

comprehensive analysis of the category of emotionality in the artistic discourse of Maria Matios, whose linguistic creativity serves as fertile material for the study of a wide range of human emotions and feelings, for the study of stylistically perfect discursive-genre forms of the Ukrainian language. Modern Ukrainian linguistics requires a new interpretation of the category of emotionality in view of the idiolect of the writer with his communicative intentions and multi-level linguistic means of verbalizing the author's plan.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that for the first time in Ukrainian linguistics, a substantiated analysis of multi-level language tools that implement the category of emotionality in the artistic discourse of Maria Matios is carried out; extra-linguistic factors of the writer's idiolect are characterized; the lexical-phraseological level is defined as dominant in the implementation of emotional-evaluative intents of the speaker; the broad linguistic material presents grammatical means that serve as effective markers for the transmission of emotional registers in the writer's idiolect. New in the work is a systematic analysis of the category of emotionality in the aspect of delineating expressively expressive potentials of syntactic units in the prose discourse of Maria Matios, in the perspective of determining the essential role of author's punctuation in creating the emotionality of the writer's linguistic world.

The introduction substantiates the relevance of the thesis topic; the purpose and objectives are formulated; the subject, object, methods and methods of research are determined; the source base of the dissertation is described; the scientific novelty, practical and theoretical significance of the dissertation work is outlined; the personal contribution of the dissertation is presented; information on the number of publications, testing of the results of the study, the structure and volume of labor are indicated.

In the first section «Theoretical foundations of the study of the category of emotionality in the context of the writer's idiolect» the place of the category of emotionality in the practice of linguistic studies is determined; the termino-range of a number of related concepts is outlined, in particular the that emotionality is a psychological category that reflects the mental state of a person; emotionality is a

linguistic category implemented by multi-level linguistic means in a literary text; evaluation - pragmalinguistic categorical value, reflecting the world perception of a person in the aspect of «good/bad» expressiveness – a category that intensifies the expressiveness and imagery of speech, enhances the suggestibility of expression. The dissertation focuses on the close connection of emotionally determined linguistic means with the individual author's manner of writing by Maria Matios. The idiolect of the writer is a clear system of multi-level language units that reveal the writer's handwriting, convey the regional color of speech, and adequately embody the author's intention.

The second section «Lexical-phraseological markers of the verbalization of emotionality in the artistic discourse of Maria Matios» is devoted to the analysis of lexical-phraseological markers of the category of emotionality in the linguistics of the writer; presented is a classification scheme of emotions according to typological registers of the positive/negative spectrum in the author's artistic texts. It is about: emotions associated with positive phenomena, events, memories; emotions associated with negative phenomena, events, memories; emotions associated with constructive or destructive actions of a person; emotions associated with a person's self-esteem; emotions associated with stereotypes of the Ukrainian ethnic community. Allocated emotional-evaluative vocabulary, which include: 1) tokens, denoting certain feelings and containing an emotional element in the direct sense (joy, fear, rage, anger); 2) tokens as verbalizers of disapproving assessment and negative attitude to the addressee of speech (liar, insolent); 3) tokens containing a clear indication of a certain defect of the interlocutor, express a qualitative assessment of objects, phenomena of reality, persons, state and feelings of the character (fool, smelled); 4) metaphorically-shaped lexemes representing the negative assessment of the addressee in a metaphorical way with relative expressiveness (bipedal dogs, tarred gadin); 5) invective vocabulary, which highlights a wide range of negative emotions, exposes the emotionogenicity of everyday models of human communication (bitch, fucking); 6) tokens-optatives that serve as linguistic forms of Ukrainians and reveal the suggestive function of the Ukrainian language (Be Happy! God bless you!).

On the rich factual material, phraseological units are analyzed to indicate the emotional states of the characters represented by two emotional-evaluative registers of the negative (fear, horror, anxiety, anxiety, torment, suffering, despair, hopelessness, grief, sadness, contempt, neglect, anger, rage, shame, shame) and the positive spectrum (consolation, joy, admiration, delight, love, passion). According to our observations, registers of negative direction prevail in the discourse of Maria Matios, which is due to the desire of the author to naturally recreate the spoken discourse, the process of direct communication of communicators.

In the process of analyzing dialectisms as means of enhancing the psycho-emotional state of the speaker, a number of thematic groups expressing the emotions of the characters are distinguished; expressively inspired nominations of persons; nominations of parts of the human body, things, actions, phenomena that have a color of neglect; nominations of features, properties and characteristics of the face. Dialect vocabulary in the artistic discourse of the writer serves as an important means of creating the inner world, the character of the characters, their feelings and experiences, a demonstration of the emotive and evaluative components of the text.

The third section «Morphological aspects of the analysis of the category of emotionality in the artistic discourse of Maria Matios» analyzes morphological markers that express human emotions, represent subjectivity and expressiveness of speech. Such means include nouns, in the structure of which there are special affixes, in particular reduced-caressing suffixes that implement the semantics of a positive emotional-evaluation plan and convey the meaning of diminution (old man, widow, viper in diminution version); magnifying-rude suffixes that convey the semantics of a negative emotional-evaluation plan and verbalize the meaning of roughness (*divchynyshche, didughan*). It is recorded that nouns – names of people containing in the structure of the word a figurative component of meaning (*finlet, cuckoo*) serve as an effective means of expressing the intentions of the speaker. The author uses suffixes in addresses and proper names, thus reproducing the characters' favorable attitude to the recipient of speech (*Hafiyko-lyubko, kumko-dushko*). A high level of expressiveness is conveyed by suffixes, which by their natural valence express a completely different content plan –

trumpettin, anamies (in smooth version).

The study of language-making by Maria Matios showed that the emotive units expressed by adjectives prevail, since it is this part of speech that not only names, but also expresses a positive or negative assessment, and enhances the range of multidirectional emotions. So adjectives represent the emotional-evaluative registers of the positive (surprise, joy, happiness, satisfaction) and negative (fear, anxiety, anxiety, despair, sadness, grief, anger, indignation, reproach, disgust, shame) spectrum.

We are independent of emotive verbs: 1) verbs explicating the external manifestation of emotions (*whims, schmorgs, snorting*); 2) verbs that convey the emotive attitude of a person and describe the nature of the treatment of someone (*spit in the eyes, killed Circassian*); 3) verbs denoting the emotional state depict the mental well-being of the object (*rage, rejoice*); 4) verbs reflecting mental states and requiring some effort (*very beaten*); 5) verbs that denote behavior, express the presence of a person in a mental state, accompanied by a certain set of actions and deeds (*trembling in a villainous way*). The positional component of connotation in verbs is a metaphor that conveys emotion and evaluation, promotes expression and stylistically enriches the context (*pushed into the mountains, the heart storms*). The writer's skillful use of non-articulated communications, expressed in exclamations and shares, allows the speaker to adequately represent his intentions.

In the fourth section «Syntactic Means of Introducing the Category of Emotiveness in the Artistic Discourse of Maria Matios» the emotional and expressive potential of interrogative sentences is represented, through which the author comprehensively conveys the world of human emotions, in particular, registers of the negative direction of anger, indignation, reproach; examined the emotive semantics of quail, which expound the emotion of surprise, grief, fear.

With the reliance on rich illustrative material, exclamation sentences are analyzed, which create a bright emotionality of textual communication, convey a wide range of subjectively and objectively oriented human emotions; activate the attention of the addressee, serve as markers of conflict, perform a pragmatic function, realizing negative emotions of irritation, anger, fear.

In our opinion, unfinished constructions as broken, unsaid, truncated communicates help to convey psycho-emotional states of confusion and anxiety, play an important role in creating conflict communication, embody the extremely bright world of human emotions and feelings, verbalize emotions of indignation, reproach, anger.

The category of emotionality is fully expressed by individual author punctuation marks, which naturally convey the emotionally inspired language world of Maria Matios. The pronounced emotional-evaluative potential of punctuation marks (graphic destruction, combination of several punctuation marks) forms an additional background of the artistic text, exposes the syntactic handwriting of the writer.

The rich illustrative material establishes the ratio of positive and negative emotions expressed by multi-level linguistic units of lexical-phraseological, morphological, syntactic levels, forming emotional-evaluative registers of a positive plan from 10% to 51%: curiosity (10%), pleasure (15%), surprise (34%), joy (43%), happiness (51%); and emotional-evaluation registers of the negative plan from 42% to 100%: grief (42%), disgust (38%); fear (70%), neglect (68%), anger (100%). Such an imbalance, in our opinion, is due to the individual author's perception of the world of the writer herself, the extra-linguistic components of the linguistic personality, the character and temperament of the speaking characters, the desire of the author to clearly and truthfully recreate the realities of human existence.

The conclusions summarize the main results of the study of the functional parameters of the category of emotivity and linguistic means of its explication in the artistic discourse of Maria Matios, outline the prospects for scientific observations of the writer's language-making in the perspective of genres and intentionality, communicative strategies and tactics of artistic speech, the stylistic potential of multi-level language units that create recognition of handwriting and idiosyncrasy unsurpassed Ukrainian writer of the 21st century – Maria Matios.

Key words: emotionality, emotion, positive/negative evaluation, idiostyle, communicative intention, individual linguistic picture of the world, lexical markers, Bukovinian dialect, dialectisms, phraseological units, morphological level, expressive syntax, artistic discourse, Maria Matios.